

Boekbesprekingen

U. Rosenthal, M. P. C. M. van Schendelen en G. H. Scholten, **Ministers, ambtenaren en parlementariërs in Nederland**. H. D. Tjeenk Willink, Groningen 1975, 218 blz.

M. P. C. M. van Schendelen, **Parlementaire informatie, besluitvorming en vertegenwoordiging**. Universitaire Pers Rotterdam, Rotterdam 1975, 302 blz.

De 14 artikelen in de bundel *Ministers, ambtenaren en parlementariërs in Nederland* zijn van recente datum (één van 1972, de andere van 1974 en 1975). De eerste zeven zijn ondergebracht in een deel, dat handelt over het openbaar bestuur. Thema's zijn de politisering van het openbaar bestuur (in feite een pseudo-politisering), de ethiek van de relatie tussen politiek — in enge zin — en ambtenaren en de legitimiteit van het politieke stelsel. Buiten dit patroon valt het artikel over status-politiek van Rosenthal en Van Schendelen. In dit theoretische artikel, dat tot een van de beste van deze bundel gerekend kan worden, wordt nagegaan in hoeverre het streven naar status een stimulans voor politieke participatie kan zijn. Het tweede en laatste deel van de bundel bestaat hoofdzakelijk uit artikelen van Van Schendelen: twee eerder genoemde programmatische over de ontwikkeling van een onderdeel van de politicologie ('parlementologie') en een aantal beschrijvende artikelen over verschillende aspecten van het parlementaire werk.

De meeste artikelen in de bundel worden met de nodige slagen om de arm gepresenteerd. Dit lijkt niet alleen normale voorzichtigheid, maar houdt ook verband met het doel van het wetenschappelijke werk zoals de auteurs dat zien: een op de empirie gebaseerde volledig ontwikkelde theorie. De richtlijnen van Easton hoe dit te bereiken zijn voor hen daarbij bepalend. Een van de auteurs, Scholten, heeft reeds eerder gewezen op de moeilijkheden van het werken met de terminologie van Easton. In deze bundel wordt dat nogmaals duidelijk. Het belang van de artikelen ligt dan ook op andere gebieden, zoals in de beschrijving van een aantal aspecten van het parlementaire en ambtelijke werk, en in begripsmatige verheldering. Dit laatste vooral in de 'theoretiserende' artikelen, m.n. die over de statuspolitiek en over pseudo-politisering. Jammer is het dat een zo zelden voorkomend meer normatief gericht artikel als dat van Rosenthal over de ethiek van politiek-ambtelijke betrekkingen blijft steken in andermaal de Eastoniaanse schematisering.

De spanning tussen het doel dat de auteurs voor ogen staat en de belangrijkste aspecten van het gepresenteerde werk roept een aantal vragen op. Vragen naar de strategie van het politicologisch onderzoek en naar de verhouding tussen zuiver en toegepast onderzoek. Door het ontbreken van een substantiële inleiding hebben de auteurs een kans laten liggen.

De dissertatie van Van Schendelen, *Parlementaire informatie, besluitvorming en vertegenwoordiging*, kan het beste beoordeeld worden als een poging het eerder genoemde wetenschappelijke programma voor een beperkt onderzoeksterrein gedeeltelijk te verwerkelijken. Ingebed in een vergelijking van een aantal representatietheorieën, wordt het informatieproces van parlementariërs geanalyseerd. Deze analyse van het werk van de Tweede Kamerleden berust op een vergelijkende literatuur-studie en een enquête.

De vergelijkende literatuur-studie richt zich op de direct gekozen kamers van de parlementen van Nederland, Engeland en de Verenigde Staten. Een welhaast niet te verontschuldigen fout is de door het hele boek volgehouden opvatting, dat de Amerikaanse Senaat getrapt gekozen wordt (o.m. pp. 31, 87, 101, 141 en 157). Een

situatie, die sinds het aannemen van het 17e amendement in 1913 niet meer bestaat! Deze fout wordt enigszins geneutraliseerd door het onnauwkeurig hantieren van begrippen als *Congres* (is Senaat en Huis van Afgevaardigden samen) en *Congres-lid* (is in normaal spraakgebruik een afgevaardigde), zodat studies over de Senaat onbedoeld toch hun plaats vinden in het onderzoek. Fundamenteler is de kritiek op de opzet van het vergelijkend karakter van het onderzoek. In de enquête onder Tweede Kamerleden is de hiërarchie van informatiebronnen een van de centrale thema's. Zowel voor de Verenigde Staten (p. 143) als voor Engeland (p. 153) stelt de auteur vast dat een vergelijkbaar onderzoek naar de relatieve betekenis van informatiebronnen ontbreekt!

Het eigen onderzoek verrichtte de auteur in 1972 door 131 Tweede Kamerleden te enquêteren. Drie dimensies van informatieverwerking worden onderscheiden: in het algemeen (a) het vertrouwen in de informatie vanuit een bepaalde bron, en bij de behandeling van wetsvoorstellen: (b) de hoeveelheid van informatie en (c) de mate van beïnvloeding op de besluitvorming die van de verschillende bronnen uitging. Onderscheiden werd een 17-tal informatiebronnen.

De afwezigheid van enige theoretische ondersteuning van dit onderzoek wreekt zich op een aantal punten. Het geschetste beeld van informatieverwerking doet vrij mechanisch aan. Dat het gehalte van de informatie van meer feitelijke of meer opiniërende aard kan zijn wordt slechts terloops duidelijk. Terwijl toch de centrale positie, die, blijkens dit onderzoek, de fractiedeskundige in het besluitvormingsproces inneemt, juist berust op de opiniërende informatie (stemadvies) aan zijn fractiegenoten.

Twee beperkingen kwalificeren het beeld van het besluitvormingsproces. Allereerst is het gebaseerd op de beoordeling van de kamerleden zelf van hun mate van geïnformeerd zijn. Ten tweede wordt het besluitvormingsproces als zodanig niet onderzocht. De conclusie bijvoorbeeld dat de fractieleider overwegend de besluitvorming van de kamerleden zou bepalen, zoals in het Engelse Lagerhuis het geval is, wordt al door de opzet van het onderzoek uitgesloten.

Wat rest is een beschrijving van een beperkt maar essentieel onderdeel van het werk van de Nederlandse parlementariër. In een van zijn programmatische artikelen pleit Van Schendelen voor een instituut voor onderzoek van het parlement (p. 160 van de bundel). Accoord, maar dan toegepast onderzoek gericht op beschrijving en begripsmatige verheldering, uitmondend in beleidsadviezen. Daar ligt de kracht van politicologisch onderzoek op dit gebied.

F. P. Backer

H. de Jager, Mensbeelden en maatschappijmodellen. Kernproblematiek der sociale wetenschappen. H. E. Stenfert Kroese, Leiden 1975, 265 blz., ing. f 28,50

Het pluralisme in methoden en technieken is in de sociologie nu vrijwel algemeen aanvaard. Een teken daarvan is dat het ook is doorgedrongen tot de handboeken. Studenten worden niet meer ingeleid in *de* sociologie; zij maken kennis met uiteenlopende stromingen en richtingen. In verschillende hedendaagse inleidingen (Mennell, Wallace, Filmer e.a.) worden deze keurig naast elkaar beschreven. Op de wijsgerige en politieke achtergronden van de behandelde stromingen wordt echter slechts summier ingegaan. Dat kan men de auteurs niet verwijten, want het zou het kader van de eigenlijke sociologie te buiten gaan. Maar het is wel jammer, want juist daardoor wordt het mogelijk de verschillende richtingen te ver-

gelijken en te waarderen.

In deze leemte wil het hier te bespreken boek van De Jager voorzien. De kernproblematiek der sociale wetenschappen wordt zijns inziens gevormd door de spanning tussen enkeling en samenleving. Hoe men deze interpreteert hangt af van het mensbeeld dat men heeft. Daaruit resulteren weer een bepaald maatschappijmodel en een bepaalde visie op de sociologie. Men kan natuurlijk ook andersom te werk gaan: kiest men voor een zeker maatschappijmodel, dan impliceert dit meestal de keuze voor een bepaald mensbeeld. Nu is de voorraad mens- en maatschappijbeelden niet onbeperkt. Zij kunnen tot enkele hoofdtypen herleid worden. Het is er De Jager om te doen deze fundamentele visies op mens en maatschappij aan de lezer voor te stellen en hun onderlinge relaties te verduidelijken. Het boek begint met een hoofdstuk waarin de begrippen 'mensbeeld' en 'maatschappijmodel' worden uitgewerkt, een eerste indeling wordt gegeven, en de relatie tussen beide kort wordt uitgewerkt. Hierna volgen twee hoofdstukken die historisch van opzet zijn: wij maken kennis met enkele concrete mens- en maatschappijbeelden uit de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw. Naast anderen worden Hobbes, Rousseau, de Schotten, Comte, Marx en Spencer ten tonele gevoerd. Hierna volgen twee hoofdstukken die een meer systematisch benadering beproeven (dit begrip hier gebruikt als tegenstelling tot de historische benadering). Onderzocht en vergeleken worden twee interpretaties van de samenleving (de maatschappij als eenheid of als veelheid) en wel op drie verschillende niveaus, die van het kennen, het zijn en het behoren. Ook wordt nagegaan of er al dan niet sprake is van een wetmatige ontwikkeling in de samenleving. Hierna komt weer een historisch hoofdstuk, waarin de ontwikkelingen in mens- en maatschappijbeelden sedert Comte worden geschetst; daarbij komen ook de modernste stromingen ter sprake. Het boek besluit met een beschouwing over de begrippen anomie en vervreemding.

Dit beknopte inhoudsoverzicht kan de lezer een idee geven van hetgeen het boek hem te bieden heeft. Het laat tevens zien dat het enigermate brokkelig van opbouw is. Het bestaat uit enkele systematische beschouwingen, afgewisseld met historische overzichten waarin echter ten dele ook weer systematische vraagstukken worden behandeld. Het slothoofdstuk maakt de indruk te zijn toegevoegd omdat de auteur deze (op zich best lezenswaardige) beschouwing over anomie en vervreemding nog in zijn bureaulade had liggen, en niet omdat de innerlijke logica van de opbouw van het boek daartoe dwong. Zo is ook het verband tussen de systematische en historische hoofdstukken nogal losjes. In het eerste hoofdstuk bijv. wordt een typologie van mensbeelden uitgewerkt, die verder in het boek vrijwel niet gebruikt wordt (hij komt twee of driemaal haast terloops ter sprake; zie blz. 107, 146 en 231).

Trouwens, nergens in het boek wordt diep ingegaan op het mogelijke verband tussen een bepaald mensbeeld en een bijbehorend maatschappijmodel. Wat dit betreft moeten wij het doen met een summiere uiteenzetting op blz. 44-45. Nu is dit natuurlijk ook lang niet gemakkelijk, maar juist in een werk met *deze* titel had men toch wel wat meer kunnen verwachten.

Ik meen dat dit boek nog het beste tot zijn recht komt indien men het beschouwt als een aantal min of meer op zichzelf staande beschouwingen van sociaal-filosofische aard. Dan is er veel te waarderen in het werk. Het verschaft veel informatie over thema's op het randgebied tussen sociologie en filosofie; het behandelt tal van begrippen en categorieën; het gaat in op ethische en kentheoretische pro-

blemen in de sociologie, en het doet de lezer kennis maken met de voornaamste klassieke en hedendaagse denkers op dit terrein. Dit alles doorgaans op een zeer heldere wijze. (Ik heb het boek aan verschillende studenten ter bestudering aanbevolen en wat dit betreft waren zij unaniem in hun lof). Het is duidelijk het werk van een ervaren docent. Dit blijkt ook uit de toegevoegde verklarende woordenlijst en bibliografie, die de bruikbaarheid van het boek vergroten.

Wat ik voorts in het boek heb gewaardeerd is de wijze waarop de auteur zelf kleur bekent in zijn pleidooi voor een meerzijdige benadering van de sociale werkelijkheid. De verschillende sociologische perspectieven vullen elkaar eerder aan dan dat zij elkaar uitsluiten, aldus De Jager (blz. 197-205). Wat hij hierover zegt verdient veler aandacht. En terwille van deze bladzijden vergeef ik hem dan maar dat hij elders in het boek soms te gemakkelijk offert aan de goden van de dag. Men vergelijkte bijv. de uiterst omzichtige, respectvolle behandeling van Marx met de achteloosheid waarmede heel de rijkgeschakeerde tweeduizendjarige christelijke traditie in het sociale denken in hetzelfde mandje geworpen wordt waarin zich merkwaardigerwijze ook reeds Hobbes en Comte bevinden, evenals Machiavelli trouwens: allemaal denkers met een a-sociaal mensbeeld! (blz. 31-33).

Ik kan mij haast niet voorstellen dat De Jager met dergelijke simplificaties denkt te kunnen werken. Ook elders in het boek stoot men wel eens op een vergroving van een ingewikkeld vraagstuk, die naar mijn mening verder gaat dan de mate van simplificatie die iedere schrijver van een inleidend boek zich mag veroorloven. Ik noem als voorbeeld de behandeling van het probleem der waardevrijheid (blz. 183-189) en de passage over de dialectiek (blz. 149). Daarvan is méér te maken, dunkt mij, en ik hoop dat de auteur dit bij een herdruk (die ik hem gaarne toewens) ook eens wil bekijken.

Om mijn indrukken samen te vatten: een wat rommelig opgebouwd, doch rijk en interessant boek, dat helder is geschreven en goede diensten kan bewijzen als een inleiding in de wijsgerige sociologie.

J. M. M. de Valk

J. P. M. Geurts, *Feit en theorie: inleiding tot de wetenschapsleer*. Van Gorcum, Assen-Amsterdam 1975, 152 blz.

Een uiteenzetting van de basisgedachten 'rondom de karakterisering van het empirisch-wetenschappelijk onderzoek'. Zo leidt de auteur dit compact, maar helder geschreven werk in, dat een bewerking van zijn dissertatie is. Gezien de voorgrond van de filosofie van de natuurwetenschappen op die van de sociale wetenschappen, is het onvermijdelijk, dat de auteur zich grotendeels op de eerste richt. Maar juist de nuanceringen, besloten in zijn visie op de belangrijkste elementaire kennistheoretische problemen van het natuurwetenschappelijk onderzoek, maken het eenvoudiger om de relevantie van de discussie over die problemen in te zien voor onder meer de sociale wetenschappen. Bovendien worden de laatste op verschillende plaatsen uitdrukkelijk in de beschouwing betrokken.

De daadwerkelijke activiteit van de onderzoeker en diens streven het onderzoeksresultaat in formuleringen weer te geven staan centraal in dit onderzoek. Kernvragen daarbij zijn hoe het empirisch onderzoek de facto verloopt en in hoeverre dat feitelijke verloop kennistheoretisch te verantwoorden is. Het antwoord is in belangrijke mate afhankelijk van de door de auteur gevolgde benadering van de problemen: de begrips-genetische analyse. Het onderzoek voltrekt

zich dan ook op twee niveaus: het zoeken naar een antwoord en de rechtvaardiging van de gehanteerde methode.

Het karakter van het ervaringsgegeven is het hoofdonderwerp van het eerste deel van het boek ('Waarnemingsuitspraak en ervaringsgegeven'). In tegenstelling tot de sense-data theoretici (Russell, Ayer en Price) ziet de auteur het ervaringsgegeven niet enkelvoudig — namelijk objectief —, maar driedelig geconnoteerd: objectief, subjectief en intersubjectief. De objectieve connotatie houdt de verwijzing naar een object in. D.w.z. het materiaal laat maar een beperkt aantal ordeningen toe. De subjectieve (of theoretische) connotatie blijkt uit de rol die het verwachtingspatroon speelt bij de totstandkoming van het ervaringsgegeven. De intersubjectieve connotatie volgt uit het feit dat de kennende mens de werkelijkheid structureert zoals hij dat geleerd heeft en dat tot op zekere hoogte doet zoals de anderen dat doen. De drie connotaties beconcurreren elkaar niet, maar zij vullen elkaar aan. De waarnemingsuitspraak die op dit ervaringsgegeven berust is niet onbetwifelbaar, maar dient wel verantwoord te zijn.

In het tweede en laatste deel ('Theorie en waarnemingsuitspraak') worden de consequenties van bovengenoemde opvattingen voor onze kennis, zoals uitgedrukt in ons begrip van zaken en in wetmatige uitspraken, behandeld. Tot de belangrijkste consequenties behoort ongetwijfeld de opvatting van de auteur over de aard van het begrip (komt tot stand door de menselijke activiteit van ordening; is uitdrukking van onze kennis van een object) en de daarmee verwante visie op de aard van de wetmatige uitspraak. De grens tussen de gegeneraliseerde algemene synthetische uitspraak en de wetmatige uitspraak is niet scherp. De overgang van de ene naar de andere categorie is afhankelijk van de beslissing van de onderzoeker. Het analytische karakter van een wetmatige uitspraak is 'verleend' en voorlopig (kan herroepen worden). Ook denkbeginselen (formeel analytische uitspraken) hebben geen 'absoluut' karakter. Ze liggen ingebouwd in de wijze waarop wij feitelijk redeneren.

Het tweede niveau van het boek, de eigen wijze van filosoferen, wordt bepaald door de nadruk op het procesmatige karakter van het wetenschappelijk onderzoek en daarbinnen het belang van de pretentie en het oordeel van de wetenschappelijke onderzoeker. Zo is het uitgangspunt van het begrips-genetisch onderzoek van de aard van een wetmatige uitspraak, 'dat de onderzoeker, die zijn kennis in een wetmatige uitspraak formuleert, een begrip van zaken tracht uit te drukken, dat pretendeert uit te gaan boven de loutere samenvatting van een aantal singuliere uitspraken' (p. 115). Herhaaldelijk laat de auteur de beperkingen van een linguïstische probleemstelling zien (o.m. bij de sense-data theorie, p. 33, bij theorie, p. 74, bij wetmatige uitspraak, p. 115 en in kritiek op Ryle, met wie de auteur zich overigens verwant weet.). Maar het alternatief is niet, zoals wel gesteld wordt een psychologisch of sociologisch onderzoek van het gedrag van de vakwetenschappelijke onderzoeker. Met het begrips-genetisch onderzoek heeft de auteur een eigen en interessante weg bewandeld. In overeenstemming met zijn visie op de wetenschap wordt de lezer daarbij steeds uitgenodigd aan de hand van voorbeelden zelf structurerend en beoordelend actief te worden.

F. P. Backer